

Värnplikt och utfall på den civila arbetsmarknaden

En systematisk litteraturstudie

Peter Bäckström

FOI-R--4584--SE

APRIL 2018

Peter Bäckström

Värnplikt och utfall på den civila arbetsmarknaden

En systematisk litteraturstudie

Bild/Cover: Helene Nyberg, Försvarsmakten

Titel	Värnplikt och utfall på den civila arbetsmarknaden. En systematisk litteraturstudie.
Title	A systematic literature review on military conscription and labor market outcomes
Rapportnr/Report no	4584
Månad/Month	April
Utgivningsår/Year	2018
Antal sidor/Pages	23
ISSN	1650-1942
Kund/Customer	Försvarsmakten
Forskningsområde	6. Metod- och utredningsstöd
FoT-område	Ej FoT
Projektnr/Project no	E11803
Godkänd av/Approved by	Lars Höstbeck
Ansvarig avdelning	Försvarsanalys

Detta verk är skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, vilket bl.a. innebär att citering är tillåten i enlighet med vad som anges i 22 § i nämnd lag. För att använda verket på ett sätt som inte medges direkt av svensk lag krävs särskild överenskommelse.

This work is protected by the Swedish Act on Copyright in Literary and Artistic Works (1960:729). Citation is permitted in accordance with article 22 in said act. Any form of use that goes beyond what is permitted by Swedish copyright law, requires the written permission of FOI.

Sammanfattning

Denna systematiska litteraturstudie presenterar en sammanställning av resultat från studier som utvärderar effekter av värnpliktsutbildning på individers utfall på den civila arbetsmarknaden i de nordiska länderna. Genomgången är avgränsad till vetenskapliga studier som använder särskilda metoder baserade på så kallade naturliga experiment för att hantera de metodmässiga utmaningar som kommer av att värnpliktiga redan i utgångsläget tenderar att vara en positivt selekterad grupp.

Studierna som ingår i sammanställningen finner att värnpliktsutbildning kan medföra både positiva och negativa utfall på den civila arbetsmarknaden. I Sverige tycks särskilt en längre befälsutbildning ha medfört positiva arbetsmarknadsutfall i form av en högre sannolikhet för innehav av en civil chefsposition och benägenhet för högre studier efter genomförd värnplikt. Samtidigt tyder andra analyser på att den svenska värnpliktsutbildningen som sådan kunde medföra negativa utfall för individer från en lägre socioekonomisk bakgrund. I Danmark tycks värnpliktsutbildningen överlag vara förknippad med negativa arbetsmarknadsutfall, särskilt för individer med goda mönstringsresultat.

Möjliga förklaringar som lyfts fram i studierna utgår generellt från att värnplikt leder till ett försenat inträde på arbetsmarknaden och en uppskjuten högre utbildning. Dessa negativa effekter tycks dock delvis ha motverkats av att de individer som genomförde en längre befälsutbildning under den svenska värnplikten förvärvade ledarskapsegenskaper som var till nytta i det civila arbetslivet. Fördelningen av svenska värnpliktiga till befälsutbildning samvarierade dock i hög grad med den värnpliktiges sociala bakgrund, vilket eventuellt kan förklara skillnader i utfall mellan olika grupper av värnpliktiga. Studierna lyfter även fram att det sociala sammanhang som den värnpliktige hamnade i under värnplikten kunde påverka den enskildes beteenden och attityder i både negativ och positiv riktning. Sammantaget finns det dock få studier som studerar sambandet mellan värnplikt och arbetsmarknadsutfall i de nordiska länderna, vilket gör att slutsatser måste dras med viss försiktighet.

Nyckelord: värnplikt; militärtjänstgöring; arbetsmarknaden; arbetsmarknadsutfall; naturliga experiment

Summary

This report presents a systematic literature review on military conscription and labor market outcomes. The review is limited to scientific studies using methods based on natural experiments to deal with methodological challenges associated with selection. The review has been limited to studies that use data from the Nordic countries (excluding Iceland).

The studies included in the review find that military conscription can lead to both positive and negative labor market outcomes. In Sweden, officer training during the military service is found to have strong positive effects. Other studies on Swedish data show that the military service as such is associated with negative labor market outcomes for individuals from a lower socioeconomic background. Studies from Denmark suggests that mandatory military training is associated with negative labor market outcomes, especially for high ability individuals.

Potential mechanisms for the relationships observed in the studies include delayed entry into the labor market and educational career disruption. In the Swedish context, it appears as if these negative effects were partly offset for individuals that underwent officer training by the acquisition of leadership specific skills. The concentration of individuals from more advantaged social backgrounds into this type of training might explain why effects from military service in Sweden vary with social background. Studies also highlight the role of peer group effects as a potential explanation for both positive and negative effects. However, there are few studies that study the relationship between conscription and labor market outcomes in the Nordic countries, which means that conclusions must be drawn with some caution.

Keywords: conscription; military service; military draft; labor market outcomes; natural experiments

Innehållsförteckning

1	Inledning	7
1.1	Syfte	8
2	Bakgrund	9
2.1	En kort överblick av värnpliktens historia	9
2.2	Att mäta värnpliktens effekter	10
3	Metod	12
3.1	Litteratursökning	12
3.2	Kriterier för att en studie skulle ingå i sammanställningen	12
3.3	Kvalitetsgranskning	13
4	Resultat	14
5	Diskussion	17
5.1	Vad beror effekterna på?	17
5.2	Styrkor och svagheter	20
5.3	Lärdomar för Försvarsmakten	21
6	Referenser	23

1 Inledning

Värnpliktsutbildning är en erfarenhet som delas av många svenskar. Inte sällan lyfts värdet av dessa erfarenheter fram för andra områden än det rent militära. Det kan handla om allt från vikten av punktlighet och gott samarbete under svåra förhållanden, till det civila meritvärdet av det som den värnpliktige lärde sig under utbildningen. Allt som oftast beskrivs erfarenheterna som värdefulla för individen. En naturlig fråga att ställa sig i sammanhanget är därför om värnplikten har haft någon betydelse för individers utfall på den civila arbetsmarknaden.

Det saknas dock en systematisk översikt av hur kunskapsläget ser ut kring dessa frågor; av hur det egentligen förhåller sig med värnpliktens civila meritvärde. Kunskap kring detta är inte enbart intressant ur ett historiskt perspektiv. Den svenska regeringen beslutade i början av 2017 att totalförsvarspflichtiga män, och nu även kvinnor, återigen ska vara skyldiga att i fredstid genomgå mönstring och genomföra grundutbildning med värnplikt. När värnpliktsutbildning nu, om än i begränsad omfattning, åter är aktuell i Sverige är det därför viktigt att klargöra vad forskningen faktiskt visar. Inte minst för att kunna dra lärdomar av det som varit.

I andra länder, framförallt USA, har frågan om militärtjänstgöringens betydelse för individens framgång, eller motgång, på arbetsmarknaden diskuterats flitigt. Ett antal studier har exempelvis funnit att veteraner från andra världskriget i genomsnitt tjänat mer och varit arbetslösa i mindre grad än icke-veteraner i samma årskull. Samtidigt har det visat sig att detta samband i huvudsak beror på att de individer som deltog i kriget var en positivt selekterad grupp; en studie av Angrist och Krueger (1994) visar att sambandet försvinner när detta förhållande tas i beaktande. Överförbarheten av kunskaper kring amerikanska förhållanden till svensk värnpliktsutbildning är givetvis mycket begränsad, men tidigare studier av detta slag visar på vikten av att den metod som används för att studera sambanden hanterar de särskilda utmaningar som kommer av att gruppen som studeras tenderar att vara positivt selekterad.

Den här rapporten bygger på en systematisk genomgång av vetenskaplig litteratur som undersöker dessa frågor i de nordiska länderna. Rapporten bygger alltså inte på egna empiriska studier, utan försöker svara på frågeställningen genom att systematiskt identifiera, välja, värdera och analysera relevant forskning som redan har genomförts. Genomgången är avgränsad till vetenskapliga studier som använder särskilda metoder baserade på så kallade naturliga experiment för att hantera selektionsproblemet.¹

¹ Rapporten är skriven på uppdrag av Försvarsmakten inom ramen för författarens arbete som operationsanalytiker på Högkvarteret. Författaren vill rikta ett särskilt tack till Anders Claréus, Försvarsmakten, och Matthew Lindquist, Stockholms universitet, för värdefulla synpunkter.

1.1 Syfte

Syftet med litteraturstudien i denna rapport är att presentera en sammanställning av resultat från tidigare genomförda empiriska studier som använder sig av naturliga experiment för att utvärdera värnpliktens effekter på arbetsmarknadsutfall. Följande frågeställning har därför undersökts:

Har värnpliktsutbildning haft effekter på individers

- Inkomster
- Utbildningsnivå
- Risk för arbetslöshet
- Andra närliggande utfall på den civila arbetsmarknaden

Litteraturstudien har varit avgränsad till att endast omfatta studier som är genomförda i de nordiska länderna (exklusive Island).

2 Bakgrund

2.1 En kort överblick av värnpliktens historia

Den svenska riksdagen beslutade 1901 att avveckla den indelta armén och istället införa en allmän värnplikt. Det innebar att det blev varje vuxen svensk mans plikt och skyldighet att dels genomföra en militär grundutbildning och att därefter ställas till försvarets förfogande för repetitionsutbildning, beredskapstjänstgöring och ytterst krigstjänst. Efter att ha fyllt 18 år genomgick de allra flesta svenska män en mönstringsprocedur med tillhörande tester av kognitiva färdigheter, fysisk prestationsförmåga och personliga egenskaper. Syftet med mönstringen var att bedöma huruvida den enskilde var lämplig för värnplikt, och för vilken position som den mönstrande kunde tänkas passa för. Längden på värnpliktsutbildningen varierade över åren, men en typisk grundutbildning under senare delen av 1900-talet kunde vara mellan 7 och 15 månader lång beroende på utbildningens inriktning. De längsta utbildningstiderna utgjordes av de värnpliktiga befälskategorierna. Kvinnor kunde sedan 1980-talet frivilligt välja att mönstra, för att sedan genomföra grundutbildning med värnplikt under samma förutsättningar som männen.²

Efter murens fall och Sovjetunionens upplösning ändrades det säkerhetspolitiska läget, och därmed även antalet unga män och kvinnor som skrevs in till grundutbildning med värnplikt i Sverige. Ännu 1997 kallades drygt 32 000 personer in till grundutbildning med värnplikt, en siffra som sjönk till omkring 8 000 personer under 2008. Sveriges riksdag beslutade slutligen 2009 att lägga värnplikten vilande i fredstid.

De minskande värnpliktskullarna var inte enbart ett svenskt fenomen: under 1990-talet började värnplikten ifrågasättas i många europeiska länder. De nordiska länderna började efter murens fall att olika snabbt och till olika grad att reformera sina försvar. Det var dock endast Sverige som gick så långt som att avskaffa värnplikten helt och hållet under fredstid. De övriga nordiska länderna har fortsatt att tillämpa värnplikt i någon form, även om frivillighet numer är ett stort inslag, framförallt i Danmark och Norge. Egentligen var det bara Finland som behållit en relativt hög omfattning på värnpliktsutbildningen.

Mot bakgrund av en försämring i den säkerhetspolitiska situationen i Sveriges närområde och att Försvarsmaktens behov av personal inte ansågs kunna tryggas enbart genom frivillig rekrytering beslutade regeringen 2017 att värnplikten skulle återaktiveras. Från och med 2018 genomförs så återigen grundutbildning med

² En beskrivning av svenska värnpliktens historia återfinns bl.a. i Ericsson (1999) och i Forsberg och Kronborg (2014). Sundevall (2011) ger en historisk överblick av kvinnor och militärt arbete i Sverige.

värnplikt i Sverige. Den återinförda värnplikten ska dock fungera som ett komplement till den frivilliga personalförsörjningen: regeringen betonar i sitt beslut att personalförsörjningen så långt som möjligt ska bygga på den enskildes intresse, motivation och vilja.³

2.2 Att mäta värnpliktens effekter

En grundläggande utmaning för den som vill studera betydelsen av värnplikt för framgång på arbetsmarknaden och mäta värnpliktens kausala effekter är att de individer som genomförde värnplikten var noga utvalda av försvaret. Mönstringsprocessen var inte slumpmässig: individerna var selekterade på vissa egenskaper som försvaret ansåg vara eftersträvansvärda. Det kunde handla om såväl fysisk som mental prestationsförmåga. Detta historiska faktum innebär att de individer som blev utvalda att genomföra värnpliktsutbildningen skiljer sig från en genomsnittlig individ i en årsklass. En (naiv) jämförelse mellan en grupp bestående av före detta värnpliktiga och en grupp individer som inte genomfört värnplikten riskerar därför att leda till en felaktig slutsats; det är inte säkert att värnpliktsutbildningen *orsakat* en observerad skillnad i arbetsmarknadsutfall mellan grupperna. Skillnaden kan ju lika gärna bero på att grupperna från första början såg annorlunda ut. För att kunna ge ett trovärdigt svar på frågan om värnpliktens kausala effekter behövs därför en uppskattning av det kontrafaktiska utfallet: hur hade det sett ut om en före detta värnpliktig individ inte genomfört värnplikten?

Ett kontrollerat experiment, som slumpmässigt fördelar försökspersoner till värnpliktsutbildning respektive en kontrollgrupp, är den vetenskapliga metod som skulle ge de mest pålitliga svaren på orsak och verkan i detta sammanhang. Av etiska och praktiska skäl är det dock svårt att tänka sig att ett sådant experiment någonsin skulle kunna genomföras. Ett alternativ skulle då kunna vara att samla in detaljerad information om individernas egenskaper, för att sedan med hjälp av särskilda statistiska metoder försöka ta hänsyn till dessa skillnader. Det är dock mycket svårt att mäta och ta hänsyn till *alla* tänkbara bakomliggande faktorer som både påverkar individens sannolikhet att väljas ut till värnplikt och individens arbetsmarknadsutfall. På grund av detta blir slutsatser om orsakssamband osäkra oavsett hur många individer som ingår i en sådan studie: forskaren kommer aldrig undan det faktum att de samband som observeras kan bero på bakomliggande skillnader mellan grupperna som inte har kunnat mätas.

Ett sätt att komma runt denna problematik är att dra nytta av så kallade *naturliga experiment*. Ett naturligt experiment är en speciell situation som påminner om det kontrollerade experimentet: en särskild omständighet gör att fördelningen av

³ Se Försvarsdepartementet. 2017. *Uppdrag till Försvarsmakten och Totalförsvarets rekryteringsmyndighet om mönstring och grundutbildning med värnplikt*. Regeringsbeslut 3, 2017-03-02.

individer till den grupp som får en behandling (värnplikt) och till den grupp som inte får en behandling (frisedel) är slumpmässig. Ett naturligt experiment skapar alltså en experimentliknande situation, men skiljer sig från det kontrollerade experimentet genom att forskaren saknar kontroll över vilka personer som tilldelas behandlingen. I likhet med det kontrollerade experimentet fördelas dock individerna slumpmässigt mellan experimentgrupp och kontrollgrupp, vilket säkerställer att grupperna inte skiljer sig från varandra på ett systematiskt sätt. Bakomliggande skillnader jämnar helt enkelt ut sig mellan grupperna.

En studie av Angrist (1990), som använder sig av ett naturligt experiment, kan här fungera som ett klagörande exempel. I studien ville Angrist undersöka arbetsmarknadsutfallet för amerikanska veteraner från Vietnamkriget: påverkades framtida inkomster av ett deltagande i kriget? För att komma runt selektionsproblemet utnyttjade Angrist det faktum att vissa soldater *lottats* till tjänstgöring via det så kallade Vietnamlotteriet. Eftersom lottningen gav upphov till en slumpmässig variation i huruvida en individ deltog i kriget eller inte, blev det möjligt att separera effekten från tjänstgöringen från effekterna av alla de andra bakomliggande faktorer som gjort att en individ tagit värvning. Även om den statistiska metoden som användes är relativt komplicerad var idén enkel: Vietnamlotteriet var här det naturliga experiment som krävdes för att Angrist skulle kunna klagöra orsaksförhållandena. Angrist kunde på så sätt visa att inkomsterna för veteranerna påverkats negativt av militärtjänstgöringen, och argumenterade för att effekten kunde förklaras av en lägre grad av erfarenhet från den civila arbetsmarknaden.

3 Metod

3.1 Litteratursökning

Systematiska litteratursökningar gjordes i tre vetenskapliga litteraturdatabaser: *Econlit*, *Econpapers* och *Web of Science*. Samtliga sökningar genomfördes den 2 augusti 2017.

Den söksträng som användes vid litteratursökningen hade fyra delar: den första delen angav fokus på värnpliktsutbildning; den andra delen angav fokus på effektutvärdering; den tredje delen angav fokus på effekter på arbetsmarknadsutfall; och den fjärde delen angav fokus på de nordiska länderna. De fyra delar som tillsammans utgjorde söksträngen var:

1. conscription OR "military training" OR "military service" OR "military draft"
2. effect* OR outcome*
3. Earning* OR income OR wage* OR education* OR "labor market" OR *employment
4. Denmark OR Norway OR Sweden OR Finland OR Swedish OR Norwegian OR Danish OR Finnish

Ingen avgränsning i publiceringstidpunkt gjordes och sökningarna i databaserna avsåg samtliga sökfält. Även referenslistorna i de studier som återfanns (och som lästes i sin helhet) granskades.

3.2 Kriterier för att en studie skulle ingå i sammanställningen

För att en studie skulle inkluderas i litteratursammanställningen ställdes följande krav:

- Studien ska avse individer som genomfört militär utbildning som värnpliktig i något av de nordiska länderna
- Studien ska vara en primärstudie som redovisar egna empiriska resultat av ett naturligt experiment
- Studien ska analysera utfall på arbetsmarknaden efter avslutad värnplikt. Utfallen kan avse inkomster, utbildningsnivå, arbetslöshet eller andra närliggande arbetsmarknadsutfall.

- Studien ska vara publicerad i en internationell vetenskaplig tidskrift alternativt som en rapport från en forskningsinstitution

Vid bedömningen av en studies relevans stämde dessa kriterier av mot de uppgifter som redovisades i studien.

3.3 Kvalitetsgranskning

De studier som ingick i sammanställningen genomgick en kritisk granskning som omfattade studiens syfte och frågeställningar, studiedesign, urval, hantering av selektionsproblem samt de analyser och tolkningar som gjordes av resultaten.⁴

Följande övergripande frågor belystes i kvalitetsgranskningen:

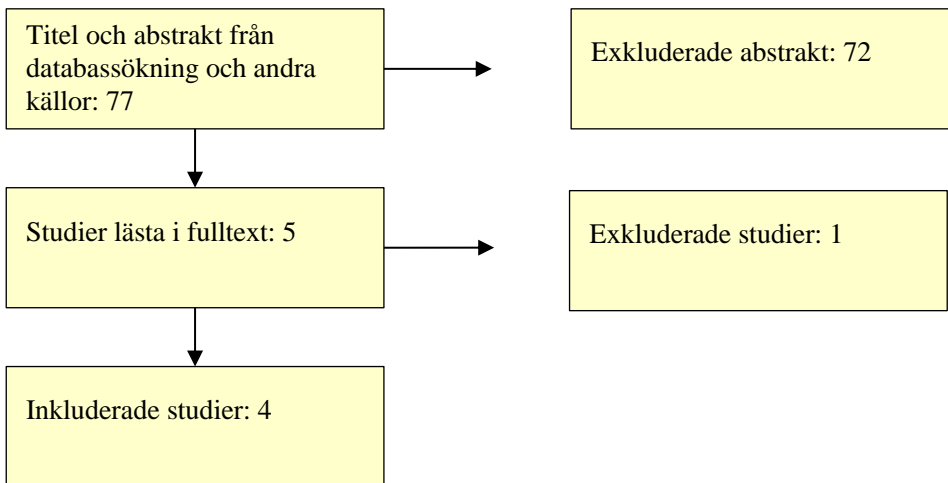
- Vad är syftet med studien?
- Hur hanterades selektionsproblemet?
- Vilka resultat erhöles?
- Är resultaten giltiga?

Kvalitetsbedömningar av studier som utgår från naturliga experiment baseras till stor del på huruvida den situation som det naturliga experimentet utgår ifrån är att betrakta som exogent slumpmässig. Författarnas argumentation blir här av central betydelse, samt att resultat presenteras som styrker påståendet att det finns ett samband mellan det naturliga experimentet och tilldelning av behandling. Någon formell gradering av studiernas bevisvärde gjordes dock inte.

⁴ se SBU (2014) eller Forsberg och Wengström (2015) för en diskussion om kvalitetsbedömning av kvantitativa studier.

4 Resultat

Förloppet vid litteratursökningen redovisas översiktligt i Figur 2 i form av ett flödesschema. Sökningen i databaserna genererade totalt 77 träffar, varav 65 träffar var unika studier (d.v.s. inte duplikat). Utifrån titel och abstrakt valdes fem studier ut som lästes i sin helhet, och av dessa studier uppfyllde fyra studier de kriterier som ställts upp.⁵

Figur 2. Flödesschema vid litteratursökningen

Två av studierna som inkluderades studerade utfall för svenska värnpliktiga, medan två studier analyserade utfall för värnpliktiga i Danmark. Av de fyra studierna var det tre som studerade effekter av värnpliktsutbildning som sådan, medan en studie undersökte effekten av befälsutbildning under värnplikt. De utfall på arbetsmarknaden som följdes upp skiljer sig i viss mån från studie till studie, även om utfall på inkomster återkommer i samtliga studier.⁶ På samma sätt skiljer sig de tidpunkter då utfallen följdes upp mellan olika studier. Samtliga inkluderade studier hanterar dock selektionsproblemet genom att analysera utfallen från naturliga experiment. Upplägg och resultat för studierna sammanfattas i Tabell 1.

⁵ Efter att fem studier lästs i fulltext exkluderades Hanes, Norlin och Sjöström (2010) eftersom studien inte utgick från ett naturligt experiment.

⁶ Vissa av studierna har haft bredare syften än att enbart studera arbetsmarknadsutfall (exempelvis förekomst av kriminalitet efter värnplikt), men här återges enbart resultaten för utfall som är direkt kopplade till arbetsmarknaden.

Tabell 1. *Beskrivning av de studier som ingick i litteratursammanställningen.*

Studie	Syfte	Resultat
Grönqvist och Lindqvist (2015a) Sverige	Studerar effekter av befälsutbildning under värnplikt. Följer 649 501 svenska värnpliktiga män födda mellan 1950 och 1971. Arbetsmarknadsutfall som studerades var: sannolikhet att arbeta som chef, sannolikhet för universitetsstudier samt arbetsinkomster. Utfall följdes upp vid 30-40 års ålder.	Jämfört med värnplikt som menig, ökar sannolikheten att bli chef i åldern 30–40 som ett resultat av högre befälsutbildning. Värnplikt som befäl påverkar benägenheten till högre studier positivt. Tydlig effekt på månadslön från befälsutbildning saknas dock.
Hjalmarsson och Lindquist (2016) Sverige	Studerar effekter av värnplikt. Följer 168 818 svenskfödda män som mönstrade mellan 1990 och 1996. Arbetsmarknadsutfall som studerades var: inkomster, sjukfrånvaro, försörjningsstöd, arbetslöshet samt universitetsstudier. Utfall följdes upp vid 23-34 års ålder.	Socioekonomisk bakgrund påverkar sambanden: negativ effekt av värnplikt på inkomster för individer med en lägre socioekonomisk bakgrund, medan det omvända gäller för individer med en högre socioekonomisk bakgrund. Individer med lägre socioekonomisk bakgrund har också högre risk för arbetslöshet och försörjningsstöd. Lägre förekomst av sjukpension och sjukdagar för samtliga individer.
Bingley, Lundborg och Vincent Lyk-Jensen (2014) Danmark	Studerar effekter av värnplikt. Följer 152 269 danska män födda mellan 1976 och 1983. Arbetsmarknadsutfall som studerades var: arbetsinkomster, arbetslöshet samt antal avklarade utbildningsår. Utfall följdes upp vid 25-35 års ålder.	Värnplikt har överlag negativa effekter på inkomster. Individens förmåga påverkar dock sambanden. Negativ effekt på inkomster för individer med höga mönstringsresultat, medan individer med låga resultat inte påverkas. Lägre risk för arbetslöshet överlag. Värnplikt leder till att högre utbildning senareläggs.
Albaeck mfl. (2017) Danmark	Studerar effekter av värnplikt. Följer 11 544 danska män födda 1964. Analysen av arbetsmarknadsutfall är avgränsad till ungdomsbrottslingar i urvalet (n=927). Inkomster, utbildning samt sysselsättningsgrad följdes upp på kort sikt (1-8 år efter värnplikt) och lång sikt (vid 35 års ålder).	Värnplikt har ingen tydlig effekt på inkomster, sysselsättning eller utbildningsnivå, varken på kort eller lång sikt.

Resultaten från studierna som ingår i sammanställningen pekar i olika riktningar. I Sverige tycks särskilt en längre befälsutbildning ha medfört positiva arbetsmarknadsutfall och då särskilt på sannolikheten för en civil chefskarriär efter avslutad värnplikt. Grönqvist och Lindqvist (2015a) finner en individ som genomförde högre befälsutbildning under värnplikten hade 75 procents högre sannolikhet att inneha en civil chefsposition senare i livet, jämfört med en i övrigt jämförbar individ som genomfört värnplikt som menig. Studien visar även på en positiv effekt på individens benägenhet att ägna sig åt studier på universitetsnivå efter avslutad militärtjänst. Samtidigt visar andra analyser att det kunde finnas negativa effekter av svensk värnpliktsutbildning på utfall på den civila arbetsmarknaden. Hjalmarsson och Lindquist (2016) studerade bland annat värnpliktens effekter på inkomster, risk för arbetslöshet samt utbildningsnivå. Inga tydliga effekter på dessa utfall kunde observeras för hela urvalet av värnpliktiga. Författarna fann dock att detta förändrades när hänsyn togs till den värnpliktiges sociala bakgrund: värnpliktiga som hade en lågutbildad far eller som hade varit dömda för brott hade negativa arbetsmarknadsutfall som ett resultat av värnplikten, medan värnpliktiga vars far hade en längre utbildning påverkades i positiv riktning.

I Danmark tycks värnpliktsutbildningen vara förknippad med negativa utfall på den civila arbetsmarknaden, särskilt för individer med goda mönstringsresultat. Bingley m.fl. (2014) undersökte effekter separat för olika grupper av danska värnpliktiga utefter hur väl de presenterat på mönstringsproven och fann att värnpliktsutbildningen hade en negativ effekt på inkomster, men bara för individer med goda mönstringsresultat. Inkomsterna för de som presterat sämre på mönstringsproven påverkades inte. Albaeck mfl. (2017), som studerade utfall för danska värnpliktiga med ett kriminellt förflutet, fann inga tydliga effekter på något av de arbetsmarknadsutfall som studerades (inkomster, utbildning samt sysselsättningsgrad).

Gemensamt för samtliga studier som ingår i sammanställningen är att de hanterade selektionsproblemet genom att studera utfallen från naturliga experiment. Grönqvist och Lindqvist (2015a) utnyttjade det faktum att tilldelningen av befälsutbildning baserades på trösklar utifrån de värnpliktigas testresultat. Trösklarna innebar att det var möjligt att hitta mycket snarlika individer med olika sannolikheter att skrivas in till värnplikt som befäl. Hjalmarsson och Lindquist (2016) utnyttjade den slumpmässiga fördelningen av mönstrande individer till olika inskrivningsförrättare på Pliktverket som ett naturligt experiment. De två studier som studerade utfallen för danska värnpliktiga använde sig av det danska värnpliktslotteriet som ett naturligt experiment.

5 Diskussion

Litteraturstudien i denna rapport syftade till att presentera en sammanställning av resultat från studier som utvärderar effekter av värnpliktsutbildning på individers utfall på den civila arbetsmarknaden i de nordiska länderna.

Resultatet från studierna som ingår i sammanställningen visar att värnpliktsutbildning kan påverka den enskilde på många olika sätt, men ger samtidigt inte någon entydig bild av sambandet mellan värnplikt och utfall på arbetsmarknaden. Resultaten pekar delvis i olika riktningar. En svensk värnpliktsutbildning tycks kunna medföra både positiva och negativa arbetsmarknadsutfall, delvis beroende på utbildningens innehåll, men även på den värnpliktiges sociala bakgrund. I Danmark tycks värnpliktsutbildningen vara förknippad med negativa utfall på den civila arbetsmarknaden, särskilt för individer med goda mönstringsresultat.

Hur ska resultaten tolkas? Hur kan de relateras till varandra? Vilka mekanismer ligger bakom? Det är givetvis svårt att ge ett slutgiltigt svar på dessa frågor, men i det följande diskuteras möjliga förklaringar utifrån de mekanismer som författarna själva lyfter fram, och som tillsammans kan användas för att binda samman resultaten från studierna. Vidare diskuteras svagheter i studierna som gör att resultaten måste tolkas med viss försiktighet. Avslutningsvis ges några exempel på lärdomar som Försvarsmakten kan dra utifrån vad som framkommit i litteraturgenomgången.

5.1 Vad beror effekterna på?

Det är svårt att ge ett exakt svar på vad effekterna beror på. En viktig aspekt att beakta är dock att innehållet i den svenska värnpliktsutbildningen tycks ha varit av stor betydelse. Grönqvist och Lindqvist (2015a) visar att det fanns mycket gynnsamma effekter av en befälsutbildning, särskilt för sannolikheten att göra en civil chefskarriär. Denna positiva effekt kan tänkas bero på en mängd saker. Författarna nämner exempelvis att arbetsgivare skulle kunna uppfatta befälsutbildning som en signal för en individs chefspotential eller att befälsutbildningen skapar värdefulla nätverk som är användbara i arbetslivet. Grönqvist och Lindqvist argumenterar dock för att det är befälsutbildningen i sig som står för effekten: individerna förvärvade ledarskapsegenskaper under utbildningen som gjorde att de senare i livet hade en större benägenhet att arbeta i en chefsposition. Grönqvist och Lindqvist (2015b, s. 19) skriver i den svenska översättningen av studien att:

En trolig förklaring till de ökade möjligheterna att nå en chefsposition är att högre befäl förvärvar viktiga ledarskapsfärdigheter under sin militärtjänst. Vi finner inget stöd för att effekten beror på

att arbetsgivare använder befälsutbildning som en signal för önskvärda egenskaper; nätverkseffekter; eller är en indirekt effekt av längre [civil] utbildning.

Att bli utvald till en befälsutbildning verkar alltså ha fört med sig stora fördelar för individen när han eller hon senare kom ut i arbetslivet. Men vilka var det egentligen som valdes ut? Grönqvist och Lindqvist (2015a) visar att värnpliktiga befälselever i genomsnitt hade avsevärt högre kognitiva färdigheter än de meniga, vilket i sig inte är en överraskning med tanke på att själva syftet med mönstringsprocessen rimligtvis var att sortera ut sådana individer till befälsutbildning. Utifrån detta är det kanske inte heller överraskande att befälseleverna dessutom hade fullföljt gymnasiet i större utsträckning och att de i genomsnitt hade högre gymnasiebetyg än de meniga. Grönqvist och Lindqvist finner dock att även den sociala bakgrunden spelade roll: de värnpliktiga befälseleverna hade mer välutbildade föräldrar än vad de meniga hade. Även Hjalmarsson och Lindquist (2016, s. 37) visar i sin studie att individer vars föräldrar hade (relativt) höga inkomster och lång utbildning tenderade att vara koncentrerade till gruppen av värnpliktiga befäl: 29 procent av de meniga hade fäder med nio års utbildning eller kortare, medan endast 12 procent av plutons- och kompanibefäl hade fäder med motsvarande utbildningslängd. Författarna visar också att värnpliktiga med ett kriminellt förflutet tenderade att vara koncentrerade till gruppen meniga. En oavsiktlig konsekvens av selekteringsprocessen verkar alltså ha varit att den grupperade värnpliktiga individer utifrån social bakgrund.

En möjlig förklaring till det samband som observerades av Hjalmarsson och Lindquist (2016), att individernas socioekonomiska bakgrund är avgörande för huruvida effekten från värnplikt är positiv eller negativ, kan därför vara att individens sociala bakgrund samvarierar med sannolikheten att individen väljs ut som befälselev. En analys som inte särskiljer befäl från meniga kommer, precis som Hjalmarsson och Lindquist (2016), därför att finna att individens socioekonomiska bakgrund samvarierar med den positiva effekten av värnpliktsutbildning som sådan, om denna effekt i huvudsak kommer av en längre befälsutbildning under värnplikten.

Ytterligare en möjlig förklaring som lyfts fram i de svenska studierna, och som kan tänkas ha förstärkt redan existerande skillnader mellan olika grupper av värnpliktiga, är den påverkan som det sociala sammanhanget utövade på den enskildes attityder, värderingar och beteenden.⁷ Att umgås och tjänstgöra tillsammans med nya bekantskaper under värnplikten kunde medföra både positiva och negativa effekter för den enskilde beroende på hur sammansättningen på gruppen såg ut. Grönqvist och Lindqvist (2015a) argumenterar för att det på så vis fanns ytterligare en positiv effekt av befälsutbildning under värnplikten: individerna som valdes ut

⁷ Den engelska termen som används för att beskriva detta fenomen är *peer effects*, vilket på svenska närmast kan översättas till *gruppträck* eller *kamrateffekter*.

till befälsutbildningen var en mycket positivt selekterad grupp som dessutom påverkade varandra i positiv riktning. Författarna menar att detta bland annat kunde ha betydelse för utbildningsval längre fram i livet. Grönqvist och Lindqvist (2015b, s. 5) skriver i den svenska översättningen av studien att:

I genomsnitt har befälslever avsevärt högre kognitiva färdigheter och mer välutbildade föräldrar än vad meniga har: Värnplikt som befälslev innebär därför att man umgås med jämnåriga med betydligt högre utbildningsambitioner vid en ålder då många fattar avgörande beslut om yrkes- och utbildningsval.

Hjalmarsson och Lindqvist (2016) argumenterar i sin tur för att det också fanns ett omvänt samband: grupperingen av individer till meniga befattningar kunde skapa *negativa* kamrateffekter, särskilt bland individer med ett kriminellt förflutet. Författarna (s. 38-39) skriver att:

In this way, peer effects appear to be reinforcing in nature – exposure to peers with criminal history reinforces the criminal path that individuals are already on [...] Taken together, the concentration of high crime men into the same units of service and potential strong peer effects make negative peer effects one plausible mechanism behind the negative effects that we find for low SES [socio economic status] men.

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att de allra flesta av de svenska värnpliktiga *inte* hade ett kriminellt förflutet (förekomsten av ungdomsbrottslighet var i själva verket lägre bland de värnpliktiga än bland kontrollgruppen i Hjalmarsson och Lindquists studie). Finns det andra tänkbara faktorer som kan förklara negativa effekter av värnplikt för vissa individer? Samtliga författare, både i de svenska och i de danska studierna, lyfter fram det faktum att värnpliktsutbildning försenar inträdet på arbetsmarknaden eller skjuter upp övergången i högre utbildning som en trolig mekanism för att förklara negativa (eller frånvaron av positiva) arbetsmarknadsutfall. Hjalmarsson och Lindqvist (2016, s. 39) lyfter särskilt fram att de individer som ingick i deras studie mötte en mycket tuff arbetsmarknad när de ryckte ut från värnpliktsutbildningen under 1990-talet. En hypotes är därför att det fanns stora vinster i att slippa göra värnplikten under denna tidsperiod, kanske i särskilt hög grad för individer med en relativt svag socioekonomisk bakgrund och för vilka övergång i högre utbildning kanske inte utgjorde en lika tydlig lösning på arbetslösheten.⁸ Grönqvist och Lindqvist (2015a) menar att ett försenat inträde på arbetsmarknaden är en trolig förklaring till den annars något överraskande observationen att en längre befälsutbildning, trots att den mycket gynnsamma effekten på individens civila chefskarriär, inte gav någon tydlig effekt på individens inkomster. De danska studierna visar genomgående på en negativ (eller

⁸ Viktigt att påpeka är dock att en sådan negativ effekt kan vara beroende av den uppföljningsperiod som valdes; de negativa effekterna kan tänkas ”klinga av” med tiden.

frånvarande) effekt av värnpliktsutbildning på arbetsmarknadsutfall. Bingley m.fl. (2014) visar i sin studie på att detta till största delen kan förklaras av att värnpliktsutbildningen medförde ett försenat inträdet i högre utbildning för högpresterande individer med goda mönstringsresultat. Författarna (s. 19) menar att:

The main channel for measured earnings losses [for men who are drafted and serve in the military but otherwise wouldn't have volunteered] appears to be educational career disruption for the top ability quartile, with later enrolment and completion of studies.

I detta sammanhang är det viktigt att beakta att det danska systemet med lottning sannolikt motverkade uppkomsten av de kamrateffekter som tycks ha förekommit inom ramen för den svenska värnpliktsutbildningen (på gott och ont). Framförallt omfattade den danska värnplikten inte någon längre befälsutbildning, utan de allra flesta som ingick i Bingley, Lundborg och Vincent Lyk-Jensens studie genomförde ”enbart” en åtta månader lång utbildning. En gissning är därför att de högpresterande danska värnpliktiga, som i ett svenskt system hade valts ut till befälsutbildning, aldrig förvärvade de ledaregenskaper som visat sig kunna vara av stort värde på arbetsmarknaden. För dessa individer blev värnplikten istället enbart ett avbrott i den civila utbildningskarriären.

5.2 Styrkor och svagheter

Till att börja med måste det konstateras att finns väldigt få studier som studerar sambandet mellan värnplikt och arbetsmarknadsutfall i de nordiska länderna, vilket givetvis gör att eventuella slutsatser måste dras med viss försiktighet. Jämförbarheten mellan studierna som ingår i sammanställningen försvåras dessutom av att studierna utvärderar effekten på delvis skilda arbetsmarknadsutfall, vid olika tidpunkter och ibland analyserar utfallen för skilda delpopulationer. Effekterna av värnplikt för den enskilde individen är ett relativt outforskat område, och behovet av vidare studier är därför stort.

Gemensamt för samtliga studier som ingår i sammanställningen i denna rapport är att de hanterar selektionsproblematiken och därför gör anspråk på att fånga kausala samband. Utformningen av studierna gör det osannolikt att de påvisade effekterna av värnplikt beror försvarets selektion av individerna, eller av självselektion in i värnplikten. Samtliga studier bedöms därför ha hög intern validitet. Snarare är det den externa validiteten, dvs. huruvida resultaten går att generalisera till dagens situation, som gör att resultaten måste tolkas med försiktighet. De flesta studier, undantaget Bingley m.fl. (2014), baseras på urval av individer födda på 1970-talet eller tidigare. Detta är självklart en nödvändighet om arbetsmarknadsutfall över en längre tidsperiod efter värnplikten ska kunna studeras, men det gör även att resultaten återspeglar värnpliktsutbildningen som den såg ut på 1980 och 1990-talen i Sverige och Danmark. Huruvida förhållanden går att överföra till dagens situation är svårt att uttala sig om, men klart är att både arbetsmarknaden och de

militära organisationerna har förändrats på många sätt sedan dess: i takt med att samhället har förändrats har också försvaret förändrats. Framförallt har frivillighet blivit ett större inslag i den militära rekryteringen.

En svaghet i samtliga studier är dessutom att de inte går djupare in i själva värnpliktsutbildningens innehåll. Grönqvist och Lindqvist (2015a) visar att typen av utbildning kunde vara av stor betydelse och det är därför problematiskt studierna klumpar samman samtliga utbildningsinriktningar under värnplikten till en och samma i analyserna. Dessutom kan sambandens riktning och styrka tänkas vara beroende på matchningen mellan utbildningsinriktning och den bransch som individen arbetar i efter avslutad värnplikt. Dessa svagheter ger samtidigt en fingervisning om behovet av ytterligare studier.

Det är viktigt att beakta att de studier som presenterats i denna sammanställning enbart undersöker en avgränsad del av alla de effekter och konsekvenser som erfarenheten av värnplikt kan tänkas medföra för den enskilde individen. Särskilt intressant är hur individernas attityder påverkas av att exponeras för individer från andra grupper, som de annars kanske inte hade interagerat med på samma sätt. Exempelvis visar resultatet från ett experiment utfört i det norska försvaret (Finseraas m.fl. 2016) att exponering för och nära samarbete med kvinnor har en tydlig effekt på männens attityder; toleransen ökar och diskrimineringen minskar.

5.3 Lärdomar för Försvarmakten

Denna litteraturstudie ger, givet de tolkningar som gjorts ovan, några lärdomar som kan vara värda att fundera kring när grundutbildning med värnplikt nu återigen är aktuell i Sverige:

- För det första bör Försvarmakten vara medveten om att värnplikt kan medföra betydande kostnader för individen genom ett försenat inträde på arbetsmarknaden och/eller en uppskjuten högre utbildning. I detta sammanhang är det därför viktigt att diskutera hur individen kan kompenseras för detta, särskilt med tanke på att de individer som kommer att väljas ut till grundutbildning numer utgör en relativt liten grupp i förhållande till åldersklassen. Kanske behövs det ett mer aktivt förhållningssätt från Försvarmaktens sida för att ge de värnpliktiga en bra start i arbetslivet efter genomförd värnpliktsutbildning?
- För det andra bör Försvarmakten vara medveten om att det finns ett samspel mellan gruppens sammansättning och den enskilde individens attityder, värderingar och beteenden. En sortering av individer i mönstringen kan föra med sig att individer oavsiktligt grupperas utifrån andra dimensioner än de avsedda, exempelvis social bakgrund eller kön, vilket därmed kan få betydelse för individens och gruppens prestationer.

- För det tredje bör Försvarsmakten fundera kring vilka specifika faktorer som kan förklara framgången på arbetsmarknaden för de individer som genomförde en längre befälsutbildning inom ramen för den tidigare värnpliktsutbildningen. Viktiga lärdomar bör i detta sammanhang kunna dras för hur utbildning kan bedrivas inom ramen för den återinförda värnplikten.

6 Referenser

- Albaeck, K., Leth-Petersen, S., le Maire, D. och Tranaes, T. 2017. Does Peacetime Military Service Affect Crime? *Scandinavian Journal of Economics* 119(3), 512-540.
- Angrist, J.D. 1990. Lifetime Earnings and the Vietnam Era Draft Lottery: Evidence from Social Security Administration Records. *American Economic Review* 80(3): 313–336.
- Angrist, J.D. och Krueger, A.B. 1994. Why do World War II veterans earn more than nonveterans? *Journal of Labor Economics* 12(1): 74–97
- Bingley, P., Lundborg, P. och Vincent Lyk-Jensen, S. 2014. *Opportunity Cost and the Incidence of a Draft Lottery*. Working Paper 2014:10, Department of Economics, Lund University.
- Ericson, L. 1999. *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*. Lund: Historiska media.
- Finseraas, H., Johanes, Å. A., Kotsadam, A. och Torsvik, G. 2016. Exposure to female colleagues breaks the glass ceiling: Evidence from a combined vignette and field experiment. *European Economic Review* 90: 363-374.
- Forsberg, C. och Wengström, Y. 2015. *Att göra systematiska litteraturstudier*. 4 uppl. Stockholm: Natur & Kultur.
- Forsberg, A.M. och Kronborg, K. (red.). 2014. *Lumpen. Från mönstring till muck*. Stockholm: Atlantis.
- Grönqvist, E. och Lindqvist, E. 2015a. The Making of a Manager: Evidence from Military Officer Training. *Journal of Labor Economics* 34(4): 869-898.
- Grönqvist, E. och Lindqvist, E. 2015b. *Kan man lära sig ledarskap? Befälsutbildning under värnplikten och utfall på arbetsmarknaden*. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU). Rapport 2015:4.
- Hanes, N., Norlin, E. och Sjöström, M. 2010. The Civil Returns of Military Training: A Study of Young Men in Sweden. *Defence and Peace Economics* 21(5-6): 547-565.
- Hjalmarsson, R. och Lindquist, M. 2016. *The Causal Effect of Military Conscription on Crime and the Labor Market*. Working Papers in Economics No 645, Department of Economics, University of Gothenburg.
- SBU. 2014. *Utvärdering av metoder i hälso- och sjukvården: En handbok*. 2 uppl. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).
- Sundevall, F. 2011. *Det sista manliga yrkesmonopolet. Genus och militärt arbete i Sverige 1965-1989*. Stockholm: Makadam.

ISSN1650-1942

www.foi.se